

Gražina Rapolienė, Algirdas Juozulynas

Senstantis kūnas Lietuvos viešajame diskurse

Santrauka. *Kūno senėjimas gerontologijoje tradiciškai buvo siejamas su biologiniu nykimu. Šio straipsnio tikslas – aptarti tyrimo apie senstančio kūno reprezentavimą žiniasklaidoje rezultatus. Pasirinktas metodas – turinio analizė. Tyrimo duomenys – 2007 m. internetiniame portale „Delfi“ (lietuviškoje versijoje) paskelbti straipsniai, kuriuose paminėta kūno senėjimo tema. Tekstų analizė patvirtina teorines išvagas: kūno senėjimas siejamas su nykimu, destrukcija, rizika sveikatai ir ligomis.*

Raktažodžiai: kūnas, senėjimas, žiniasklaida.

Keywords: *body, ageing, mass media, disciplinary power, reflective project of the Self.*

Įvadas

Modernėjant Lietuvos gyvenimo kontekstams ir plintant vartotojiškai kultūrai, kūno tema viešajame diskurse susilaukia vis daugiau tyrėjų dėmesio. Sociosemiotikai nagrinėjo kūno raišką komercinėje ir politinėje reklamoje (Keršytė 2007), sociologai – lytis, seksualumą žiniasklaidoje bei platesniame kultūriniam kontekste (Tereškinas 2001; 2004a; 2004b; 2007), tačiau kūno senėjimo Lietuvos mokslininkai neanalizavo.

Šio straipsnio tikslas – aptarti tyrimo apie senstančio kūno reprezentavimą žiniasklaidoje rezultatus.

Tyrimo metodas – turinio analizė.

Tyrimo duomenys – 2007 m. straipsniai kūno senėjimo tema, paskelbti internetiniame portale „Delfi“.

Biomedicininė senėjimo samprata gerontologijoje

Senatvė ir ypač kūno senėjimas gerontologijoje, remiantis biomedicininio požiūriu, tradiciškai buvo suprantamas kaip „patologinė problema“ ir siejamas su „nykimu“, „priklausomybe“, „smukimu“, „nenormalumu“ bei „nusidėvėjimu“ (Phillipson 1998 cit. Powell, Biggs 2003).

Pastaruosiu metu socialinės gerontologijos teoretikai pastebi tam tikrą biomedicininį senatvės diskursų dviprasmiškumą. Viena vertus, biomedicininė gerontologija stengiasi įteisinti savo egzistavimą, remdamasi senėjimo problemos „universalumu“, tačiau kita vertus, potencialių vartotojų senėjimą siūlo „gydyti“ biomedicine intervensija (Biggs and Powell 2001). Taigi biomedicinos mokslas lin-

kęs kolonizuoti senatvės sampratą ir stiprinti „problemos“ motyvą, reiškiantį patį senėjimo procesą, kuomet medicina tampa potencialiu „išgelbėtoju“ (Biggs and Powell 2001; Powell 2002 cit. Powell, Biggs 2003). Kaip pastebi S. Biggs ir J.L. Powell (2001), išgalėjusios ir naujai pasirodančios biologinio nykimo naracijos bei vartotojų beamžiškumas (*agelessness*) koegzistuoja, kalbėdami skirtingoms populiacijoms ir paremdami tarpusavyje susijusius, tačiau iš principo nesuderinamus požiūrius. Jie nesuderinami autonomijos ir priklausomumo nuo kitų prasme, tačiau juos sieja medicininių technikų svarba kūno kontrolės palaikymui.

Pomodernios senėjimo teorijos, pavyzdžiui, M. Featherstone ir M. Hepworth (1993) senatvės kaukės teorija, pabrėžia kūno svarbą: jos teigia esant įtampą tarp senstančio žmogaus išorės – veido, kūno, funkcinių gebėjimų silpnėjimo – ir jaunatviško vidinio tapatumo jausmo. Tikėtina, kad ši įtampa kyla dėl istoriškai susiformavusių neigiamų visuomenės nuostatų, t.y. „senatvės kaukė“ su visomis neigiamomis pasekmėmis individui yra socialinė konstrukcija. Buvusi įtakinga atsitraukimo (*disengagement*) teorija, kuria remiantis formuota socialinė politika, skatino pagyvenusių žmonių produktyvių vaidmenų paradimą visuomenėje, vertinusioje gamybą, – tai sąlygojo jų socialinės vertės sumažėjimą, o tuo pačiu ir neigiamų nuostatų jų atžvilgiu susidarymą (Estes et al., 1982). J.L. Powell ir S. Biggs (2003) netgi iškelia hipotezę, kad M. Foucault *Aš* technologijos, iškylančios kaip keliai į savirealizaciją ir pilnatvę senatvėje, yra būdai „suardyti“ disciplinarinę galią. M. Foucault teigimu, „žmogiška būtybė tampa subjektu“

per praktikas, kurių metu individai „veikia savo kūnus, sielas, mintis, elgesį ir egzistavimo būdą, kad pasikeistų patys, pasiekdami tam tikro tobulumo ar laimės būseną, taptų išmincingi ar nemirtingi“ (Foucault 1988; 3–4). Senatvė tokiu būdu yra metas, kuomet (per ilgą praktiką) *Aš* „galiausiai pasiekia save, kuriame grįžtama į save, kuriame susikuria tobulas ir pilnas meistriskumo bei pasitenkinimo ryšys su savim pačiu“ (Foucault 2005; 109).

Kita vertus, A. Giddensas (2000) siūlo savo žvilgsnio neapriboti vartotojiškos kultūros skiriamu didesniu dėmesiu jaunatviškumo išsaugojimui. Jos kuriamas amžinos jaunystės idealas, virstantis beamžiškumu, gali būti suvokiamas platesniame kontekste – kaip kintančio šiuolaikinio tapatumo konstravimo arba refleksyvinio *Aš* projekto elementas. Šiandiniame pasaulyje kūno patyrimas tampa sąmoningesnis, kūnas įtraukiamas į refleksyvų *Aš* konstravimą, būdingą postmodernioms visuomenėms (plačiau apie pomodernas senatvės tapatumo teorijas žr. Rapolienė 2008).

Taigi biomedicininis požiūris, perimtas ir įtvirtintas gerontologijoje, o pastarosios pagalba – ir socialinėje politikoje, senėjimą sieja su „natūraliu“ nykimu. Šiandieninėse visuomenėse plintant vartotojiškiems jaunystės ir grožio idealams bei kūną sąmoningai įtraukiant į tapatumo konstravimą, biomedicininis požiūris, besiremdamas ankstesne samprata, randa sau nišą: siūlo senėjimo „gydymą“ modernių technologijų priemonėmis.

Kyla klausimas, ar šios tendencijos būdingos ir Lietuvos realybei? Koks mūsų visuomenės santykis su senstančiu kūnu? Atsakymo ieškojome žiniasklaidoje.

Žiniasklaida kaip tyrimo objektas

Žiniasklaida tyrėjų pamėgta dėl kelių priežasčių. Viena vertus, būdama visuomenės dalimi, ji išreiškia ir atspindi pastarosios gyvenimą, požiūrius, nuostatas. „Žiniasklaida platina ir cementuoja vadinamą „sveiką protą“, arba tai, kas yra daugumai savaiame suprantama ir priimtina.“ (Tereškinas 2004a; 66). Kita vertus, būdama „išmonė (išgalvotas dalykas), kuriama beveik iš visko, kas yra bendruomenėje“ (McLuhan 2003; 208), ji pati formuoja visuomenės nuomonę, požiūrius ir nuostatas, kuria grupinę sąmonę ir skatina dalyvavimą (McLuhan 2003).

Žiniasklaida didžiąjai daugumai šiuolaikinių visuomenių narių daro didelį poveikį. Kultivavimo teorijos teigimu, kuo daugiau jai skiriama laiko, tuo individo pažiuros artimesnės medijų sukurtam „pasauliui“ (Gerbner et al., 1980), ji homogenizuoja individų požiūrių skirtumus. Tyrimais nustatyta, kad televizijos žiūrėjimas įtakoja žiūrovų amžiaus tapatumą ir nuostatas į savo bei į kitas amžiaus grupes (Harwood 1999).

Kitai tariant, žiniasklaida platina ideologijas, kurios skatina grupes suvokti ir suprasti pasaulį tam tikru pastoviu būdu, reiškiančiu, kad „tariamai asmeniniai pasirinkimai yra įstrigę didžiulio ir nenutrūkstamo viešojo diskurso gaudesyje“ (Thwaites et al., 2002; 158).

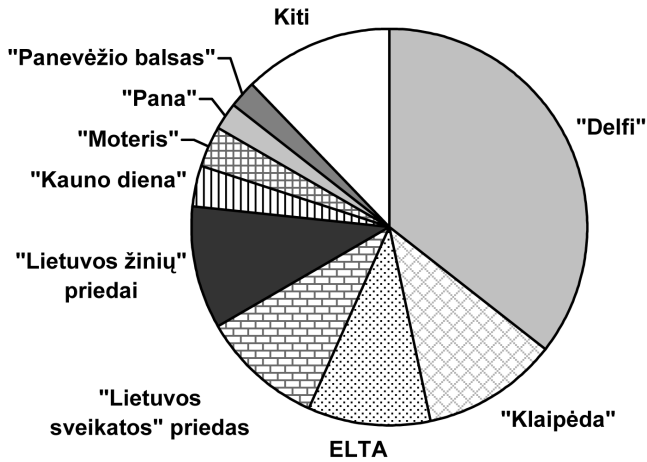
Tokiu būdu žiniasklaida įdomi tyrėjams kaip visuomenės požiūrių bei nuostatų šaltinis, kadangi jas platina, įtakoja ir formuoja.

Tyrimo metodika

Šiam tyrimui buvo pasirinktos 2007 m. publikacijos, paliečiančios kūno senėjimo temą, paskelbtos internetiniame portale „Delfi“¹. Tekstų apie kūno senėjimą rasta ne daug. Iš 1106 publikacijų apie pagyvenusius žmones, surinktų raktažodžių „senjor“, „senas“, „sena“, „senyva“, „pagyvenęs“, „pagyvenusi“, „pensininkas“, „pensininkė“, „vyresnio amžiaus“, „senolis“, „senolė“, „senatvė“, „senėjimas“, „senelis“, „senelė“, „senutė“, „senukas“, „močiutė“ pagalba, buvo atrinkta 90 straipsnių, kuriuose kalbama apie kūną, fizinius senėjimo požymius, sveikatą, grožį ir pan. Dauguma šių tekstų buvo rasti raktažodžio „senėjimas“ pagalba (76), kiti 14 – įvedus raktažodžius „senyvas“(-a), „senukas“, „pagyvenęs“, „močiutė“, „senatvė“, „pensininkas“(-ė“).

Trečdalis šių publikacijų yra paties portalo „Delfi“ (32), regioninių laikraščių – 16 („Klaipėda“ – 10, „Kauno diena“ – 3, „Panevėžio balsas“ – 2, „Vakarų ekspresas“ – 1), 9 naujienų agentūros ELTA pranešimai, 14 sveikatos tematikai priskirtinų leidinių publikacijų („Lietuvos sveikatos“ priedo „Sveika šeima“ – 9, „Lietuvos žinių“ žurnalo – priedo „Sveikata ir grožis“ – 3, „Sveikas žmogus“ – 1, „Sveika“ – 1), 19 laisvalaikio skaitiniams priskirtinų leidinių ir kt. publikacijų („Lietuvos žinių“ žurnalo priedo „Gyvenimas gražus“ – 6, „Moteris“ – 3, „Pana“ – 2, „Savaitė“ – 1, „Vals tiečių laikraštis“ – 1, „Psichologija Tau“ – 1, „Geras skonis“ – 1, „LabAS“ – 1, „Posh.lt“ – 1, „Darni pora“ – 1, privatus asmuo – 1). Tyrimui atrinktų publikacijų šaltiniai, nurodyti „Delfi“, pasiskirsto taip:

¹ „Delfi“ portalas pasirinktas kaip lankomiausias („gemiusAudience“ duomenimis).

1 pav. Tyrimo medžiagos šaltinių pasiskirstymas

1 lentelė. Raktažodžiai ir jų teminės sąvokų grupės

Eil. Nr.	Raktažodis	Teminė sąvokų grupė
1.	arbat*	med*, maist*, vitamin*, sviest*
2.	baim*	rizik*, isveng*, atsikrat*
3.	groz*	makiaz*, kosmeti*, krem*
4.	kun*	sird*, nugar*, stubur*, apgam*, krut*
5.	medic*	vaist*, antibiot*, gydy*, hormon*
6.	moter*	ji, jos, ja, jai
7.	operac*	plastin*, chirurg*
8.	organizm*	lastel*, smegen*, audin*, kraujagysl*
9.	pratim*	jog*, pirt*, kvėpav*, saul*
10.	sveikat*	lig*, vez*, glaukom*
11.	veid*	nos*, ak*, plauk*, od*, rauksl*
12.	vyr*	jis, jo, jam

Atrinktų straipsnių turinys buvo analizuojamas, taikant *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“ (Brier and Hopp 1998 – 2008). Iš dažniausiai tekste pasikartojančių žodžių buvo atrinkti tie, kurie siejasi su tiriamąja tema: kūnu, jo priežiūra, požiūriu į jį ir į senėjimą, taip pat su sveikata, medicina, lytimi.

Atrinkti žodžiai buvo suskirstyti į temines grupes, o vienas jų parinktas kaip grupės raktažodis, kuris ženklina visą žodžių grupę, programoje suprantamą kaip sinonimai. Pavyzdžiui, raktažodžio „grožis“ („groz*“) teminei grupei priskirti savo prasme artimi žodžiai „makiažas“ („makiaz*“), „kosmetika“, „kosmetinis“ („kosmeti*“), kremas („krem*“), rak-

tažodžiui „baimė“ – žodžiai „rizika“, „išvengti“, „atsikratyti“ (1 lent.). Tokiu būdu gauta 12 teminių grupių.

Programine įranga atliekama klasterinė tekstų analizė suformuoja dendogramą, kurioje parodo ryšius tarp pasirinktų raktažodžių ir jiems priskirtų žodžių. Kai ryšys yra stipresnis nei 0,5, jis toliau analizuojamas. Tuo tikslu programos pagalba tekste randamos vietos, kur yra klasterinės analizės išskirti raktažodžiai bei jiems priskirti žodžiai, o rastos ištraukos tyrėjo grupuojamos, artimas priskiriant vienai grupei, kuri vėliau įvardijama.

Rezultatai

Atrinktų tekstų apdorojimas kompiuterine programine įranga „Hamlet“ leido nustatyti šių raktažodžių ir jiems priskirtų savo prasme artimų žodžių minėjimo dažnį. Dažniausiai minėtas žodis buvo „moteris“ – 187 kartus, tuo tarpu „vyras“ – tik 119 kartų (2 lent.).

2 lentelė. Raktažodžių (ir jiems priskirtų sąvokų) paplitimo dažniai.

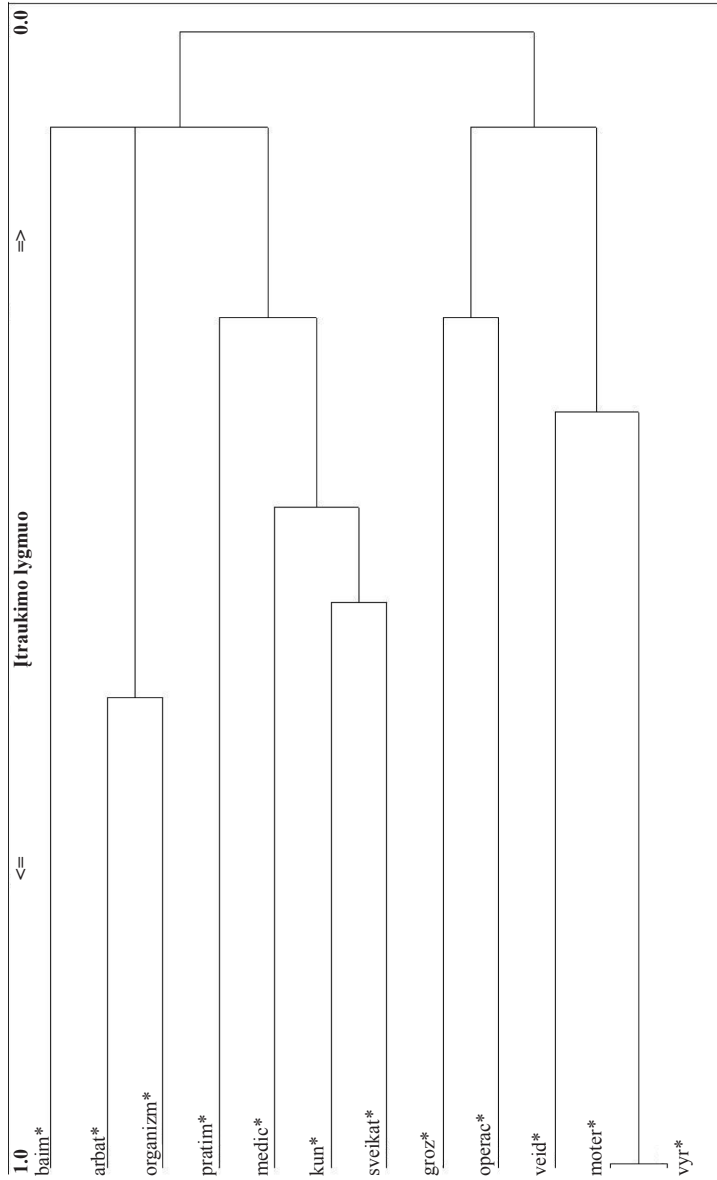
Raktažodis	Dažnis
moter*	187
sveikat*	168
organizm*	157
kun*	149
arbat*	142
vyr*	119
pratim*	87
groz*	81
operac*	79
veid*	73
medic*	56
baim*	43

Nepaisant tam tikros paklaidos (programiniam apdorojimui paruoštame tekste ne-

lieka skirtumo tarp „ji“ ir „ji“, t.y. vyriškosios giminės galininkas skaičiavimo metu buvo priskirtas raktažodžiui „moteris“), šis skirtumas yra ženklus. Galime teigti, kad straipsniai apie kūno priežiūrą, sveikatą, ligas ir pan. didesne dalimi skiriami moterims nei vyrams ir jie dažniau vaizduoja moteris. Ši tendencija prieštarauja daugeliui kitų, dažniausiai atliktų JAV, žiniasklaidos tyrimų, konstatavusių, jog moterys, lyginant su vyrais, ypač vyresnio amžiaus, itin menkai reprezentuojamos (Gantz et al., 1980; Ursic et al., 1986; Robinson 1998; Roy and Harwood 1997; Miller et al., 1999; Signorielli and Bacue 1999; Signorelli 2001).

Kaip matome iš antros lentelės, šiuose tekstuose taip pat dažni buvo žodžiai, priskirti grupėms „sveikat*“, „organizm*“, „kun*“, „arbat*“. Vyraujantys raktažodžiai „sveikata“ (su jo grupei priskirtais žodžiais „liga“, „vėžys“, „glaukoma“) ir „organizmas“ (su priskirtais žodžiais „ląstelė“, „smegenys“, „audinys“, „kraujagyslės“) sietini su biomedicininio požiūriu į kūną. Raktažodis „kūnas“ apėmė kūno dalių terminų grupę: „širdis“, „nugara“, „stuburas“, „apgamas“, „krūtinė“, „krūtys“, kurios vartojamos tiek medicininėje, tiek buitinėje kalboje. Raktažodžiui „arbata“ („arbat*“), ženklinančiam liaudiškas kosmetines ir sveikatos gerinimo priemones, priskirti žodžiai „medus“, „maistas“, „vitaminai“, „sviestas“.

Programinės įrangos klasterine analize sudaryta dendograma (žr. 2 pav. prieduose) parodė ryšį (tiesa, silpną) tarp raktažodžių „arbata“ ir „organizmas“ (šį klasterį pavadinau „Liaudiškos priemonės ir organizmas“) bei raktažodžių „kūnas“, „sveikata“ ir „medicina“ (šį klasterį pavadinau „Kūnas ir medicina“). Panagrinėkime kiekvieną jų.

2 pav. Hierarchinė klasterinė kūno temos raktazodžių dendrograma.

Pirmasis klasteris:**„Liaudiškos priemonės ir organizmas“**

„Arbatos“ ir „organizmo“ klasterio kontekste dominavo biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas:

„Nanodalelės jau įjungtos į grožio industrijos arsenalą *kovai su odos senėjimu*² šalia tokių dar neseniai mokslinei fantastikai priklausiusių metodų, kaip kristalų ar botokso injekcijos. <...> Tačiau mokslininkas išvelgia galimybę *raukšlių atsikratyti* nanodalelių sluoksnelius implantuojant po paviršiniu ir gilioju odos sluoksniais“.

„Alberto Einšteino Medicinos koledžo Izraelyje tyrėjai atskleidė šio paradokso paslaptį: egzistuoja genai, kurie apsaugo žmogaus organizmą nuo *kenksmingo senėjimo proceso*“.

„Daugelis mokslininkų ir gydytojų pritaria teorijai, kuri greito audinių senėjimo procesą sieja su tuo, kad organizme nuolat kaupiasi sunkiųjų metalų molekulės. Dėl didelio sunkiųjų metalų kiekio atsiranda laisvųjų radikalų, kurie *destruktyviai veikia organizmo ląsteles ir greitina senėjimą*. Be to, laisvieji radikalai sukelia daugelį ligų, taip pat ir piktybinių auglių.“

„Atlikus naują tyrimą suabejota, ar pagrindinis „įtariamasis“, mokslininkų vadintas pagrindiniu žmonių senėjimo varikliu, iš tiesų yra toks svarbus. Daugelį metų mokslininkai buvo įsitikinę, kad kaupiantis nedidelėms DNR mutacijoms energiją gaminančiuose ląstelių organoiduose žmogaus *kūnas pradeda raukšlėtis ir palengva gesti*, rašo sciencenow.sciencemag.org.“

Nors pateikiama informacija prieštaringa, pavyzdžiui, viename tekste teigiama, kad saulės vonios lėtina senėjimo procesą, kitame – kad ją skatina, vienu, kad senėjimą lemia genai, kitur – ypatingi baltymai arba laisvųjų radikalų kaupimasis, tačiau nuostata į senėjimą

visuose šiuose tekstuose negatyvi: jis siejamas su destrukcija, irimu, gedimu, ligomis.

Antra pagal dydį konteksto grupė – buitinės ir kosmetinės jaunimo priemonės, informacija vartotojui:

„Arbata *stabdo senėjimo procesą*, tik kuri labiau – juodoji ar žaliąji? <...> Arbata gali padėti išvengti tokių sutrikimų kaip Alzheimerio ar Parkinsono ligos.“

„Vitaminas E veikia kaip antioksidantas, *atitolinantis senėjimo procesus*, mažinantis vėžinių ląstelių atsiradimo galimybę, gerina mikrocirkuliaciją.“

„Biologiškai aktyvios medžiagos, esančios morkose: stiprina viso kūno gleivines, aktyvina medžiagų apykaitą ląstelėse, padeda joms atsinaujinti, *stabdo jų senėjimo ir degeneracijos procesus*, stimuliuoja nagų ir plaukų augimą, gerina odos būklę, didina jos elastingumą, stiprina imunitetą...“

„Jeigu vasarą veidą išvagojo *naujos raukšlės*, rudenį pats laikas su jomis „*susikauti*“. <...> Ši kosmetika *jaunina*, nes ja aktyviai pašalinamos paviršinės odos raginės ląstelės, sparčiau dauginasi gilesniuose odos sluoksniuose esančios ląstelės, dėl to oda stangrėja ir lygėja“.

Skaitytojas supažindinamas su priemonėmis, padedančiomis išvengti išorinių senėjimo požymių ar juos sumažinti. Argumentacija dažniausiai biomedicininė: senėjimas „gydomas“ kaip ir kitos ligos, tik ne moderniausiomis technologijomis, o buityje ir prekyboje kiekvienam prieinamomis priemonėmis. Šiuose tekstuose kasdienis žinojimas neretai pateikiamas kaip mokslinis, argumentuojama remiantis specialistų autoritetu, pavyzdžiui:

„*Specialistai puikiai supranta*, kiek daug reiškia pasninkas kovojant su organizmo se-

² Ištraukose atskiros žodžių grupės pabrauktos autorių – G.R., A.J.

nėjimu. Vadinasi, heliataciją, kuri savo gydomuoju efektu kai kuriais aspektais pranoksta badavimą, drąsiai galima vadinti sveikos ilgametystės garantu.“

Pateikiamos informacijos „moksliškumu“ verčia abejoti jos prieštaringumas, pavyzdžiui, kaip senėjimo pradžia nurodomi 25-ieji – 40-ieji gyvenimo metai. Visiems tekstams bendra yra negatyvi nuostata į senėjimą, raginimas su juo kovoti. Tik viename tekste įspėjama, kad:

„stebuklingo komponento, kuris dešimtmečiu atjaunintų, nėra. Vienintelis stebuklas tai, kad kosmetikos milžinai mus sugebėjo įtikinti atvirkščiai. Kai kurie dermatologai teigia, kad kremai nuo senėjimo net gali pakenkti, o ne padėti. <...> Taip pat įspėjama, kad ilgalaikis produktų nuo senėjimo poveikis kol kas niekam nežinomas.“

Senėjimas siejamas ne tik su sveikatos, bet ir bendru gyvenimo kokybės pablogėjimu:

„Klimakso reiškiniai sukelia moteriškų lytinių hormonų gamybos sumažėjimas, o vėliau ir visiškas nutrūkimas kiaušidėse. Tai sukelia daugelį nemalonių pokyčių organizme, kurie nėra tiesiogiai susiję su organizmo senėjimu, bet labai pablogina bendrą sveikatos būklę ir gyvenimo kokybę“.

Likusius (ne fiziologinius) senėjimo veiksmus priskyria nekausiai trečiai grupei. Tai neigiamos emocijos, meilės stoka ir stresas, patiriamas auginant daugiau vaikų, taip pat ilgalaikis stresas darbe, dėl kurio „gali atsirasti *depresija, nerimas, baimė, ankstyvas senėjimas*.“ Senėjimas patenka į gretą su kitomis ligomis, psichinės sveikatos silpimo pasekmėmis. Trečiajai grupei (kartu ir visai senėjimo temai) įvairovės bei žaismingumo suteikia informacija apie profesijas, kurios „padeda išsaugoti jaunystę, tai – dirigento, filosofo, dailininko ir

dvasininko“ arba spalvų poveikį: „Miegamojo interjere reikėtų vengti rudos spalvos– ji spartina organizmo senėjimo procesą“. Jaunystės išsaugojimas siejamas su grožiu („Ar raukšlės puošia?“), o sveiko gyvenimo būdo pagalba galima „pratešti ir padaryti malonesnį savo egzistavimą Žemėje“ – šios nuostatos atitinka vartotojų kultūros principus.

Nors informacija eklektiška ir prieštarin-ga, žinia, kurią gauna skaitytojas, aiški: senėjimas – blogybė, su kuria reikia kovoti; tą visomis išgalėmis daro mokslininkai, vykdydantys priešakinius tyrimus, ir tikėtina, kad netrukus jie atras tikrąją senėjimo priežastį, pakeis žmoniškąją raidą, o tuo tarpu mes galime pasinaudoti gausiomis priemonėmis, pasiekiamomis buityje bei kosmetikos pramonės dėka. Taigi „Liaudiškų priemonių ir organizmo“ klasterio analizė parodė žiniasklaidos perteikiamą ir kuriamą neigiamą požiūrį į kūno senėjimą, jo siejimą su biologiniu nykimu, degeneracija ir gedimu. Ši nuostata būdinga abiem didžiosioms teminėms grupėms: tiek mokslo tyrimų, tiek buitinių kosmetinių senatvės „gydymo“ priemonių populiarinimui.

Antrasis klasteris: „Kūnas ir medicina“

Raktažodžių „kūnas“, „sveikata“ ir „medicina“ klasteryje santykinai galime išskirti dvi gausnes temų grupes:

1. kūno priežiūra, lepinimas, mankšta;
2. žinios apie sveikatą, medicina, mokslo tyrimai

ir likutinę trečiąją: psichologiniai senėjimo aspektai. Pirmajai grupei priskirti tekstai, tiksliau, jų ištraukos, apie odos priežiūrą, kosmetiką, makiažą, depiliaciją, mitybą, pirties

procedūras, kvėpavimo ir jėgos užsiėmimus, taip pat kasdienį rūpinimąsi stuburo sveikata, lytinius santykius. Juose dažnas vartotojo švietimas, supažindinimas su naujomis paslaugomis (pavyzdžiui, „paveikslėlių išpašymas“ depiliuojant intymias vietas pristatomas kaip originali ir populiarėjanti dovana), kūno konstravimo pastangos. Gan plataus spektro kūno priežiūra, naujo standarto palaikymas pateikiamas kaip visuotinė norma, valyvumo pasireiškimas:

„Keičiantis estetikos ir grožio suvokimui vis daugiau žmonių bando atsikratyti nereikalingų plaukelių nuo visų kūno vietų. <...> Jie nemano, kad tai išsidirbinėjimas, ir pažastų, ausų, nosies plaukelių depiliaciją laiko privalomu higienos reikalavimu“.

Juose aptinkame informaciją, kaip sąmoningai patirti save kūne, pavyzdžiui, taisyklingai kvėpuojant arba mėgaujantis pirties teikiama malonumais:

„Brigita įpratusi greitai iš klausos atskirti, kaip žmogus kvėpuoja, kurioje kūno vietoje kyla įtampos, kaip jos „vaikščioja“ po kūną. Įtampos būna įgimtos arba atsiranda dėl žmogaus vidinių baimių. Tai trukdo ne tik dainuoti, bet ir kūrybiškai bendradarbiauti, apskritai bendrauti, *save išreikšti*“.

„Pirtis ne sportas, čia nėra su kuo lenktyniauti, nes *susitelki tik į save, į kūno pojūčius*“.

„Rytietiškos metodikos meditacijos, jėgos, su džok, rytietiškas masažas taikomi *savikorekcijai, dvasios ir kūno harmonijai* pasiekti“.

Kūno priežiūra neretai grindžiama tam tikra pasaulėžiūra:

„Tiesa, pirtyje reikia elgtis kaip bažnyčioje: nesibarti, nepasakoti anekdotų. Ir viską daryti perpus lėčiau. Kai žmogus atsipalaiduoja, nešneka

nereikalingų dalykų, įsiklauso i kūno kalbą, *pirties išmintis jį kilsteli i kitą lygmenį*“.

„Išpopuliarėjo aromaterapijos produktai veidui, kūnui ir plaukams, kadangi tapo *įprasta save lepinti*“.

Šiuo atveju stebime apraiškas to, ką A. Giddensas įvardija vis didėjančiu *Aš reflektyvumu* arba *refleksyviniumi Aš projektu* (Giddens 2000). Akcentuojamas dėmesys kūnui, sąmoningam kūno patyrimui, o senėjimo tema beveik neličiama. Tylėjimas šiuo atveju sietinas su didėjančia lyčių ir amžiaus grupių niveliacija, būdinga postmodernioms visuomenėms.

Tais atvejais, kai senėjimo tema iškyla, jis suvokiamas kaip potenciali grėsmė (kas galėtų nutikti, jei nepasirūpinsi kūnu) ir yra siejamas su ligomis:

„Norėdami išvengti *priešlaikinio odos senėjimo, odos pažeidimų ar odos vėžio*, saugokite save nuo kenksmingų UV spindulių“.

„Seksas neabejotinai yra maloniausia priemonė *nuo senėjimo*, pažymi ekspertai“.

„Žmonėms bandoma įskiepyti į sąmonę, kad celiulitas pirmiausia yra *senėjimo, nesveikos mitybos, alkoholio gėrimo požymis*, tačiau tai neturi nieko bendra su tikrove“.

Antra temų grupė apima (medicinines) žinias apie ligų priežastis, jų požymius, eigą, apie rekomenduojamą mitybą ir pan. sveikatos gerinimo priemones:

„Darbingi žmonės aktyviai gyvena, tačiau ir jų skeletas pamažu *sensta*. Atsiranda vadinamosios *degeneracinės stuburo ligos*, ataugos, nedideli struktūriniai pokyčiai... <...> „Senėjimo procesai ir neadekvatūs fiziniai krūviai sveikatos problemų tik pagausina.“ Vyresnio amžiaus žmonėms patariama vartoti ir specialius į kaulus kalcį integruojančius preparatus.“

„Akių ligų skyriuje dažnai gydoma ir glaukoma. Ji, kaip katarakta, dažniausiai būna senėjimo proceso dalimi. Daug vyresnių nei 60 metų žmonių serga abiem šiomis ligomis.“

„Nuo 45–55 metų odą neigiamai veikia hormoniniai pakitimai, vykstantys menopauzės metu. Sparčiai plonėja raginis odos sluoksniu, silpsta riebalinių liaukų veikla, blogėja regeneracija. Procesą šiek tiek pristabdys gydymo kosmetika su placenta, kolagenu, elastinu, retikuliniu.“

Pateikiamų žinių svarumas bei įtaigumas paprastai sustiprinamas informacija apie atliktus mokslinius tyrimus:

„Atlikus tyrimą su primatais nustatyta, kad hormonų pakaitinė terapija (HPT) pomenopauziniame laikotarpyje gali *apsaugoti* moteris nuo atminties prastėjimo ir *kitų senėjimo požymių*, jei terapija pradeda pakankamai anksti.“

„Be to, anot mokslininkų, tokie vaistai lėtintų žmogaus organizmo senėjimą.“

„Laisvieji radikalai yra labai svarbūs mūsų sveikatos dalis. Šie laisvieji radikalai atsiranda kaip pašalinis produktas, kai organizmas maistą perdirba į energiją. Jeigu netikrinsime jų lygio, jie gali pakenkti organizmui ir sugriauti mūsų ląsteles ar DNR. Tai *lemia greitesnį senėjimą ir didesnę riziką susirgti* įvairiomis širdies ligomis ar vėžiu.“

Autoritetingas biomedicininis požiūris dažnai pateikiamas kaip atsvara plintančioms naujoms tendencijoms, jis atlieka arbitro vaidmenį, prieštaringos pliuralistinės informacijos gausoje nurodydamas „teisingą“:

„Organus reikia gydyti, o ne valyti. Organizmas nėra kažkoks kelias ar trąša, kad jeigu kas užkliuvo, reikia pašalinti.“

„Jeigu jums skirtas krūtų ištyrimas ar esate gydoma vaistais, būtina nuolat paskirtu dažnumu lankytis pas specialistus. Dėl gydymo pabaigos, korekcijos ar pakeitimo geriausiai gali spręsti tik gydantis gydytojas.“

Stebime ligos ir sveikatos *medikalizacijos*, medicininės kontrolės, aptartos M. Foucault (1973), apraiškas: gydytojui priskiriama išimtinė kompetencija nuspręsti, žmogus serga ar yra sveikas. *Aš technologijų būdai keisti save, siekiant tapti „išmintingais ar nemirtingais“* (Foucault 1988; 3–4) (t.y. jaunais?), įprasminanti senatvę kaip grįžimo į save ir tobulo ryšio su savimi metą gali būti traktuojami kaip pasipriešinimas šiai disciplinarinei galiai.

Beje, plastinė operacija, kuri galėtų būti priskirta abiemis kryptims kaip medicininė kūno konstravimo priemonė, nagrinėjamuose tekstuose paminėta itin retai, paprastai kaip diskusijų apie grožį ir amžių objektas:

„Kai 50-metė ištemptu veidu atrodo kaip su ištempta guma, tada jau *nebėra gražu*. Nereikia bėgti nuo savo amžiaus“.

„Nemanau, kad vyrui patiks randai ant moters kūno po plastinės operacijos. Juk net pati tobuliausia operacija *nesustabdyt senėjimo*“.

„Didžiosios Britanijos Plastinės chirurgijos asociacijos vadovas Douglasas McGeorge'as teigia, kad pernai metų duomenys įrodo, jog plastinės chirurgijos paklausa nuolat didėja: žmonės siekia pakeisti savo kūno formas, *atsikratyti senėjimo požymių*.“

Senėjimas, kaip pastebėjome iš pateiktų pavyzdžių, šiame – medicininį žinių populiarinimo – kontekste aptinkamas gan dažnai; jis siejamas su bendru sveikatos silpumu bei ligomis kaip rizikos sveikatai veiksnys:

„Todėl patariama visiems keturiasdešimties sulaukusiems ir vyresniems žmonėms nors retkarčiais profilaktiškai pasitikrinti akis.“

„...žmonės dažniau serga žarnyno, gimdos, inkstų, prostatos, krūties (ypač antroje gyvenimo pusėje) vėžiu.“

„Jeigu turite rizikos faktorių, o būtent, jei krūtis vėžiu sirgo jūsų mama, teta, sesuo arba močiutė, krūtis turite apsižiūrėti dar dažniau, o po 50 ties metų eiti profilaktiškai atlikti krūtų mamografiją.“

Be to, pažymimi psichologiniai senėjimo aspektai, kuriuos priskyriau likutinei trečiajai grupei:

„Amžius – proto būseną, todėl jei kontroliuosite savo proto, dvasios bei kūno būseną, įmanoma kovoti su senėjimu, rašo www.uktv.co.uk.“

„Vieni psichoanalitikai teigia, kad didžiausią sąmyšį patiria ta, kuri aistringai svaiginosi savo grožiu ir jaunyste. Kur kas daugiau statė ant seksualinių vertybių kortos.“ <...> Jei tapatini save vien su kūnu ir išvaizda, galimas *nuosmukis kelia siaubą*. Kiti moterų psichikos žinovai tvirtina, kad narciziška, savimi besirūpinanti būtybė neišvengiamą senėjimo procesą būna numachiusi. Ji nesijaučia užklupta netyčia ir greitai susitaiko su savo padėtimi.“

„Kuo *baugina senėjimas*? Ligomis, išorinio patrauklumo ir intereso seksui praradimu.“

Kova su senėjimu tokia totali, visa apimanti, kad, atrodo, kovojama su pačiu sensančiu kūnu. Ji užgožia bet kokias abejones,

kad galimas kitoks požiūris, kad, pavyzdžiui, su amžium žmogus įgyja tam tikrų privalumų: ima geriau pažinti savo kūną, lengviau susidoroja su stresu, lengviau patiria malonumą lytinių santykių metu – juk tai darniai papildytų bendrą vartotojišką susidomėjimą kūno teikiamais malonumais. Visoje medžiagoje buvo aptiktas tik vienas teigiamas atsiliepimas apie senėjimą, kuris galėtų būti pavyzdys suvokimo, kurio pasigendama: „Nors *su amžiumi ateinantis atlaidumas bei geranoriškumas* neretai siejamas su teigiamu poveikiu žmogaus sveikatai, Purdue universiteto (JAV) mokslininkai įrodė, kad tai taip pat gali padėti gyventi ilgiau.“

Tyrimo rezultatus būtų galima apibendrinti, lentelėje išdėstant klasteriuose išskirtas temas (3 lent.).

Kaip matome, pirmajame klasteryje dominuojanti tema buvo biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas, antra pagal dydį – buitinės ir kosmetinės jauninimo priemonės, tuo tarpu antrame klasteryje didesnioji temų grupė – kūno priežiūros priemonės ir mankšta, o mažesnioji – medicininės žinios (tame

3 lentelė. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.

Klasteris	Pirma temų grupė	Antra temų grupė	Trečia temų grupė
1. Liaudiškos priemonės ir organizmas („arbata“ ir „organizmas“)	Biomedicinos mokslo tyrimų populiarinimas: senėjimas siejamas su nykimu ir ligomis	Buitinės ir kosmetinės jauninimo priemonės, informacija vartotojui: senėjimas siejamas su nykimu ir ligomis	Psichologiniai ir kt. senėjimą skatinantys veiksniai
2. Kūnas ir medicina („kūnas“, „sveikata“ ir „medicina“)	Kūno priežiūra, lepinimas, mankšta – apie senėjimą kalbama mažai, bet negatyviai	Žinios apie sveikatą, medicina, mokslo tyrimai: senėjimas siejamas su rizika sveikatai ir ligomis	Psichologiniai senėjimo aspektai: baimė senti, proto, dvasinės būsenos kontrolė ir pan.

tarpe ir moksliniai tyrimai kaip argumentacija). Taigi abiejuose klasteriuose vyrauja dvi tos pačios glaudžiai susijusios temos: kūno priežiūra ir medicinos mokslo žinios. Trečioji grupė abiem atvejais nėra gausi, tik pirmajame klasteryje kalbama apie žalingus psichologinius veiksmus, skatinančius senėjimą (neigiamos emocijos, meilės stoka., stresas), o antrajame – apie psichologinius senėjimo proceso aspektus (baimę senti, galimybę sustabdyti senėjimą, kontroliuojant proto bei dvasinę būseną, prisitaikymo strategijų taikymą). Požiūris į senėjimą visose temų grupėse negatyvus: jis siejamas su nykimu, degeneracija, rizika sveikatai ir ligomis.

Išvados

Atlikto senstančio kūno vaizdavimo Lietuvos viešajame diskurse („Delfi“ internetinio portalo publikacijos 2007 m. sausio 1 d. – 2007 m. gruodžio 31 d.) tyrimo rezultatai patvirtina teorinius šiuolaikinių amžiaus sociologijos ir socialinės gerontologijos teoretikų

samprotavimus ir juos iliustruoja. Analizuoti tekstai atskleidžia vidujai prieštarinę senėjimo kaip universalios problemos, kurią galima išgydyti medicinos pagalba, sampratą.

Fiziniai senatvės požymiai (odos raukšlės, žili plaukai, silpstantis regėjimas, klausa ir pan.) tampa „senatvės kauke“, nuoroda į tą neigiamą prasmę, kurią senėjimui suteikia visuomenė. Kadangi jis siejamas su nykimu, destrukcija ir ligomis, kūnas senatvėje konstruojamas kaip marginalus ir atskiriamas nuo pagrindinio kultūrinio atstovavimo.

Biomedicininio negatyvaus požiūrio į senėjimą dominavimas rodo įsitvirtinusių senatvės sampratos medikalizaciją ir disciplinarinę galią. *Aš* technologijų būdai keisti save, įprasminti senatvę kaip grįžimo į save ir tobulo ryšio su savim metą gali būti traktuojami kaip pasipriešinimas šiai disciplinarinei galiai.

Kita šią įtampą sumažinanti tendencija – amžiaus grupių niveliacija, būdinga (postmoderniam) refleksyviu kūno įtraukimui į *Aš* projektą.

LITERATŪRA

Biggs, Simon and Powell, Jason L. 2001. „A Foucauldian Analysis of Old Age and the Power of Social Welfare“, *Journal of Aging and Social Policy* 12 (2): 93–112.

Brier, Alan and Hopp, Bruno. 1998–2008. HAMLET II, Software for computer-assisted text analysis. Southampton/Cologne (<http://www.apb.cwc.net/hamlet2.html>).

Estes, Carroll, Swan, James and Gerard, Lenore. 1982. „Dominant and Competing Paradigms in Gerontology: Towards a Political Economy of Ageing“, *Ageing and Society* 12: 151–64.

Featherstone, Mike and Hepworth, Mike. 1993. „Images in Ageing“ in John Bond, Peter G.

Coleman, and Sheila M. Peace. 1993. *Ageing and Society*. London: Sage.

Foucault, Michel. 1973. *The Birth of the Clinic: an Archaeology of Medical Perception*. London: Tavistock.

Foucault, Michel. 1980. „The Subject of Power“ in Hubert L. Dreifus, Paul Rabinow (Eds.) *Michael Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester.

Foucault, Michel. 1988. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Luther H. Martin, Huck Gutman and Patrick H. Hutton (eds.). London: Tavistock Publications.

Foucault, Michel. 2005. *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the College de France, 1981–82*. New York: Palgrave Macmillan.

Gantz, Walter, Gartenberg, Howard M. and Rainbow, Cindy K. (1980). „Approaching Invisibility: The Portrayal of the Elderly in Magazine Advertisements”, *Journal of Communication* 30: 56–60.

„gemiusAudience” (<http://audience.lt>)

Gerbner, George, Gross, Larry, Signorielli, Nancy, and Morgan, Michael. 1980. „Ageing with Television: Images on Television Drama and Conceptions of Social Reality”, *Journal of Communication* 30: 37 – 47.

Giddens, Anthony. 2000 *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.

Harwood, Jake. 1999. „Age Identity and Television Viewing Preferences”, *Communication Reports* 12: 85 – 90.

Keršytė, Nijolė (sud.). 2007. *Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse*. Vilnius: Baltos lankos.

McLuhan, Marshall. 2003. *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.

Miller, Patricija N., Miller, Darryl W., McKibbin, Eithne M. and Pettys, Gregory L. 1999. „Stereotypes of the Elderly in Magazine Advertisements 1956–1996”, *International Journal of Ageing and Human Development* 49: 319–337.

Powell, Jason L. and Biggs, Simon. 2003. „Foucauldian Gerontology: A Methodology for Understanding Aging”, *Electronic Journal of Sociology* (http://www.sociology.org/content/vol7.2/03_powell_biggs.html).

Rapolienė, Gražina. 2008. Kūnas, tapatumas ir senėjimas, *Socialinis darbas* 7 (1).

Robinson, Thomas E., II. 1998. *Portraying Older People in Advertising*. New York: Garland.

Roy, Abhik and Harwood, Jake. 1997. „Underrepresented, Positively Portrayed: Older Adults in Television Commercials”, *Journal of Applied Communication Research* 25: 35–56.

Signorelli, Nancy. 2001. „Television’s Contribution to Stereotyping: Past, Present, Future.” in Dorothy Singer and Jerome L. Singer (eds.) *Handbook of Children and the Media*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.

Signorielli, Nancy and Bacue, Aaron. 1999. „Recognition and Respect: A Content Analysis of Prime-Time Television Characters Across Three Decades”, *Sex Roles* 40 (7/8): 527–44.

Tereškinas, Artūras. 2001. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.

Tereškinas, Artūras. 2004a. „Konfliktinė hegemonija: žiniasklaida ir moterys Lietuvoje bei Europos Sąjungoje”, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 3 (teminis numeris).

Tereškinas, Artūras. 2004b. „Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje”, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 3 (teminis numeris).

Tereškinas, Artūras. 2007. *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*. Vilnius: Apostrofa.

Thwaites, Tony, Davis, Lloyd and Mules, Warwick. 2002. *Introducing Cultural and Media Studies*. Basingstoke: Palgrave.

Ursic, Anthony C., Ursic Michael L. and Ursic, Virginia L. 1986. „A Longitudinal Study of the Use of the Elderly in Magazine Advertising”, *Journal of Consumer Research* 13:131–3.

SUMMARY

AGEING BODY IN THE PUBLIC DISCOURSE

Based on biomedical view bodily ageing in gerontology traditionally was associated with biological decline. Theorists of social gerontology recently noticed certain ambiguity of biomedical age discourses: between statements that ageing is universal, natural on one hand, and the proposed means for its „treatment“

on the other. The objective of the article is to discuss results of an investigation on representation of ageing body in Lithuanian mass media. The method used is qualitative content analyse using Hamlet data analysis software. Research data: publications mentioning bodily ageing in the internet portal “Delfi” (Lithuanian version) 2007.01.01 – 2007.12.31. The analysis of publications confirms theoretical insights showing that two interconnected topics are dominant in the public discourse: medical knowledge and body care. Ageing of body is associated with decline, destruction and risk to health, so ageing body is socially constructed as marginal.

Gražina Rapolienė
Universiteto 9/1, Vilnius,
VU Filosofijos fakultetas
Žygimantų 9, Vilnius, VU EKMI
G.Rapoliene@gmail.com

Algirdas Juozulynas
M.K.Čiurlionio 21, Vilnius,
VU Medicinos fakultetas
Žygimantų 9, Vilnius, VU EKMI